

Yerel Basın İçeriklerinde Çizginin Kullanımı: Çukurova Örnekleme (1875-1960)

Oğuz KALAFAT¹, Özge EFEOĞLU²

Öz: Resmî içerikli Seyhan gazetesinin arşivlerde ulaşılan 10 Nisan 1875 tarihli 100. nüshasından sonra Çukurova'da birçok yerel basın unsuru yayımlanmaya başladı. Uzun soluklu Türk Sözü ve Yeni Adana gibi gazetelerin dışında yaklaşık on sekiz gazete faaliyet göstermiştir. Adana, Ceyhan, Tarsus ve Mersin kentlerinde basılan bu gazetelerde önemli çizerler de kendi becerilerini icra etmiştir. Çukurova Basınında yoğun olarak işlenen politika dışında toplumsal olaylar, zengin-fakir, köylü-kentli, yerel karakterler, savaşlar, uluslararası ilişkiler, yerel belediyecilik işleri, anma ve kutlama günleri gibi birçok konuda üretkenlik görülmüştür. Bunların yanında çizginin birçok çeşidi reklamlar, bölüm ayraçları, köşe çizgileri ve sayfa yan süslemeleri el çizimleriyle üretilmiştir. İlk gazetenin yayımlanmasından sonra karikatürler, çizimler, reklamlar ve diğer çizgi unsurları 1960 yılına kadar dikkate değer bir gelişim göstermiştir. Matbu reklam çizimleri, karikatürler, karikatür yapma tekniklerinin yanında reklam yapma tekniği nadir de olsa gazetelerde yer almıştır. Zira Çukurova bölgesinin yerel gazetelerinden alınan içerikler çizgi serüveni içerisinde değerlendirilmiş ve söz konusu bu bellek birer ayak izi olarak ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çukurova, Basın Tarihi, Karikatür, Reklam, Çizgi.

Use of Comics in Local Press Content: Çukurova as a Case Study (1875-1960)

Abstract: After the 100th issue of the official Seyhan newspaper, dated April 10, 1875, was found in the archives, many local press items began to be published in Çukurova. In addition to long-running newspapers such as Türk Sözü and Yeni Adana, approximately eighteen newspapers were active. Important cartoonists also practiced their skills in these newspapers printed in the cities of Adana, Ceyhan, Tarsus, and Mersin. Apart from politics, which was intensively covered, the Çukurova press was productive in many subjects such as social events, rich-poor, rural-urban, local characters, wars, international relations, local municipal affairs, commemoration and celebration days. In addition to these, many types of line advertisements, section dividers, corner lines, and page side decorations were produced with hand drawings. After the publication of the first newspaper, cartoons, drawings, advertisements and other elements of cartoons went a remarkable development until 1960. In addition to printed advertising drawings, cartoons and cartoon-making techniques, advertising techniques have rarely taken place in newspapers. Finally, in the examination, the content taken from the local newspapers of the Çukurova region has been evaluated within the scope of the cartoon adventure and this memory in question has been revealed as a footprint.

Keywords: Çukurova, Press History, Cartoon, Advertisement, Line.

¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye, 03kalafat03@gmail.com, ORCID: [0000-0002-2341-6290](https://orcid.org/0000-0002-2341-6290).

² Millî Eğitim Bakanlığı, Bursa, Türkiye, Ozgefeoglu@gmail.com, ORCID: [0000-0002-7162-1440](https://orcid.org/0000-0002-7162-1440).

Oğuz Kalafat

Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2341-6290>

E-posta: 03kalafat03@gmail.com

Özge Efeoğlu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7162-1440>

Ozgefeoglu@gmail.com

Millî Eğitim Bakanlığı

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. / This study does not require an ethics committee approval.

Yapay Zekâ Kullanımı / AI Use Declaration:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. / No AI-based tools or applications were used during the preparation of this study.

Makale Türü / Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi (Received Date)	01/07/2025
Kabul Tarihi (Accepted Date)	20/10/2025
Yayın Tarihi (Published Date)	31/12/2025
Lisans Bilgisi / Copyright	<p>Bu çalışma, yazar(lar) tarafından üretilmiş olup, telif hakları yazar(lar)a aittir. Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.</p> <p>This work is produced by the author(s) and the copyright belongs to the author(s). It is published under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license as open access.</p>

Yazar(lar)ın Beyanı / Authors' Declarations:

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: %80 Oğuz Kalafat, %20 Özge Efeoğlu

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul iznine gerek yoktur.

Çatışma beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve teşekkür: Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Giriş

Basın çalışmalarının serüveni (Nalcioğlu, 2005) incelendiğinde bazı hususların analiz edilerek belirli bir minvalde ilerlenmesi doğru olacaktır. Özellikle çizgi ve karikatür öğeleri her basın unsurunda karşımıza çıkabilecek durumlardandır (Balcioğlu ve Öngören, 1973). Zira iki boyutlu gazete ile dergilerde çizgi ve türevleriyle oluşturulan içeriklerle okuyucunun dikkatini çekilmesi planlanır. Tabii reklam çizimlerinin de bu noktada konuya eklenmesi ayrı bir katkı sağlayacaktır. Bölüm ayraçları, gazete köşeleri, çizim şablonları, köşebentler, künye kalıbı, renklerin kullanımı gibi parçalarda yoğun kullanılan öğelerdir.

Çizgi öğeleri içerisinde mizah unsurları incelendiğinde karikatür ve karikatür yapma teknikleri³ ön plana çıkmaktadır. Reklamlar içerisinde karikatür kullanımını da bu unsurlara eklemek doğru olacaktır. Ayrıca karikatür ve karikatür yapma teknikleri kullanılırken kelime oyunu, karşılaştırma, abartma, aptallıklar, şakalar, gülünç eylemlerin kullanımı, hiciv, ironi, sürpriz, tuhaf ve komik karakterler kullanılmaktadır (Çelik, 2010). Böylelikle okuyucunun dikkati daha kolay çekilmektedir.

Çukurova basın tarihini incelediğinde (Değirmenci, 2019) 1875⁴ yılında resmî olarak 100. nüshası yayımlanan Seyhan (Osmanlıca harfli)⁵ gazetesine başlayan serüven çeşitlenerek farklı imtiyaz sahipleri ve isimler çerçevesinde artarak devam etmiştir. Söz konusu bu süreçte Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti idareleri altında birçok değişim de görüldüğünden basın-yayım iş ile içeriklerinin çok geniş alanlara yayıldığı görülmektedir. Politika dışında toplumsal olaylar, yeni kanun ve yönetmelikler, savaşlar, belediye hizmetleri, anma ve kutlama günleri gibi çok değişik süreçlerde ortaya çıkan durumlarda kullanılan çizgiler somut bilgi ve belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim zengin tarımsal topraklara sahip Çukurova yine kendi öz kültüründen ortaya çıkan birçok yayına da ev sahipliği yapmıştır. 1931-1960 yılları arasında Çukurova'da Seyhan dışında Çingirak, Türk Sözü, Yeni Adana, Demokrat Adana, Yeni Mersin, Keloğlan, Seyhan (Latin harfli), Gülek, Berdan, Halk, Doktorun Sesi, Altın Yurd, Vur Abasıza, Kendi Kendimize, Kaynana, Kasırga, Bugün, Yeni Ses gazetelerinden alınan içeriklerden örnekler çalışmada titiz bir şekilde ortaya konmuştur. Böylelikle yazı dışında kullanılan renkli-renksiz, çerçeveli-çerçevesiz, başlık yanında amblemler, metni destekleyici, hızlı anlatım içeren, propaganda amacı güden-gütmeyen, ticari amaçlı, sanat öğeleri barındıran, politik olmayan birçok çizgi ögesi bir araya getirilmeye çalışıldı.

Son olarak Çukurova yerel basın unsurları arasında yer alan Nedim Şenel ve Mehmet Bal⁶ dışında Rüştü Çifçi, Orhan Ura ve Ahmet? gibi çizim yapan karikatüristlerin de bu incelemede öne çıktığı görülmekteydi. Zira zengin reklam, karikatür, çizgi öğeleri sunan bu isimler bölgede değişimlerinde temsilcisi durumundaydı. Buradaki değişimden kasıt adı geçen bu çizerler basın içeriklerinde yaşanan harf devrimi, ekonomik bunalım, politik değişim, savaş, göç gibi dönüşümlerde yeni çizim teknikleriyle okuma bilen dışında bilmeyen veya az bilen okuyuculara ulaşmak adına çaba sarf etmeleriydi. Ayrıca sanat akımlarındaki değişimi her türlü çizim/eser/içeriğe/reklama uyarlama konusundaki yetenekleriydi. Bir başka deyişle yeni teknikleri yerel okuyuculara benzetip sunmalarıydı.

1.Osmanlıca Neşriyat İçerisinde Çizginin Serüveni

Türk basın tarihi incelendiğinde harflerin kullanımının değişimi karşımıza çıkarken matbuat serüveninin ilk bölümünde Farsça-Arapça-Fransızca etkilerinin bulunduğu Arap harfli Türkçe olarak adlandırılan Osmanlıca neşriyatın kamuoyuyla buluşması görülmektedir. Her ne kadar Osmanlıca yapay bir dil görünümüne sahip olsa da matbaanın yaygınlaşması ve her alanda kullanılması kültürel açıdan önemli bir değişiklik olmuş ve eserler daha hızlı okuyucularla buluşmuştur. Söz konusu bu dil sayısız matbu evrak ve kayda değer el yazması eserin vücut bulduğu belleğin yazıldığı araç olmuştur. Zira Devlet-i Aliye'nin son yüzyılında kullanılan bu dil ülkenin fiilen son bulması ve yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında tarihten

³ "Karikatür yapma tekniği" sadece çizgiyle oluşturulan karikatürün yeterli anlamı okuyucuya aktaramadığı durumlarda kesitin altına açıklama ifadelerinin yazılmasıyla yapılmaktadır. Bir bakıma karikatür ve açıklaması birlikte verilen çizimlerdir.

⁴ İlk sayısı eldeki verileri analiz edildiğinde (tahminen) 1873 yılında yayımlanmıştır.

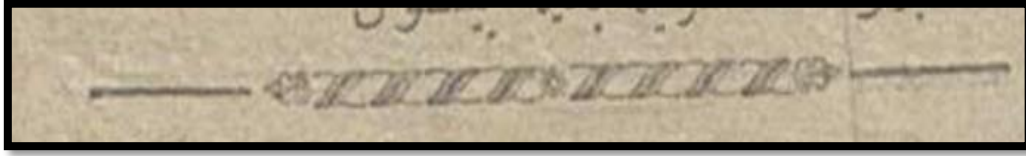
⁵ 1947 yılında yayınlanan farklı bir Seyhan gazetesi de bulunmaktadır.

⁶ Bölgede tanınan çizerler.

edebiyata, resmî evraktan eğitime kadar geniş yelpazede kullanılmıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'da görülen teknolojik gelişmeler haliyle yoğun ilişkileri bulunan Osmanlı Devleti'ni de etkiliyordu. Bununla birlikte devlet erkinin resmî duyurularının halka sadece ferman veya emirlerle değil düzenli yayımlanan ve hızlı çoğaltılabilen basın içerikleriyle ulaştırılması daha mantıklı görülmekteydi. Zira ülke sınırları içerisinde bulunan çeşitli köken ve inançlara sahip tebaanın hepsine bilginin aktarılması ve ulaştırılması adına resmî bir devlet gazetesi çıkarılması o dönemdeki yeniliklerden birisiydi. 11 Kasım 1831 tarihinde Osmanlıca yayınlanan "Takvim-i Vekayi" (1831) merkezî bir niteliğe sahip olarak vatandaşlarla buluştu. Sadece Osmanlıca değil devletin egemenliği altında bulunan coğrafyanın geniş olması nedeniyle "Arapça, Ermenice, Fransızca, Rumca" yayınlandı. Adı geçen bu gazetenin içerisinde devletin görüşlerini yansıtan yazılar, ilanlar, duyurular, politik olaylar neşrediliyordu.

Adana kentinin eski adı olan Seyhan'da Takvim-i Vekayi'ye benzer içeriklere ve resmî kimliğe sahip bir gazete çıkarılmaktaydı. Söz konusu bu gazetenin Milli Kütüphane arşivlerinde ilk nüshasının baskısı bulunmadığı buna karşın 100. sayısı var olduğundan incelememiz buradan itibaren başlamaktadır. Adana Sanayi Mektebinde tabedilen gazetenin 10 Nisan 1875 tarihli 100. sayısı dışında 01 Mayıs 1875 tarihli 103., 28 Mart 1806 tarihli 1321., 30 Mayıs 1908 tarihli 1831. sayıları mevcuttur. Osmanlıca yayınlanan Seyhan gazetesinin bu nüshalarında matbuat baskılı harfli yazılar dışında insan eliyle oluşturulmuş bir çizgi görülmemektedir. Yalnız haberler, bilgiler, duyurular arasında ayraç olarak kullanılan kesme çizgileri yer almaktadır. Çukurova çizgi tarihi incelendiğinde Osmanlıca yayınlanan Seyhan gazetesinde yer alan kesme çizgi örneklerinden birkaçı şunlardı (Seyhan, 1875):

Görsel-1: Osmanlıca Seyhan Gazetesi makale ayraç çizgisi-1.

Görsel-2: Osmanlıca Seyhan Gazetesi makale ayraç çizgisi-2.

Görsel-3: Osmanlıca Seyhan Gazetesi makale ayraç çizgisi-3.

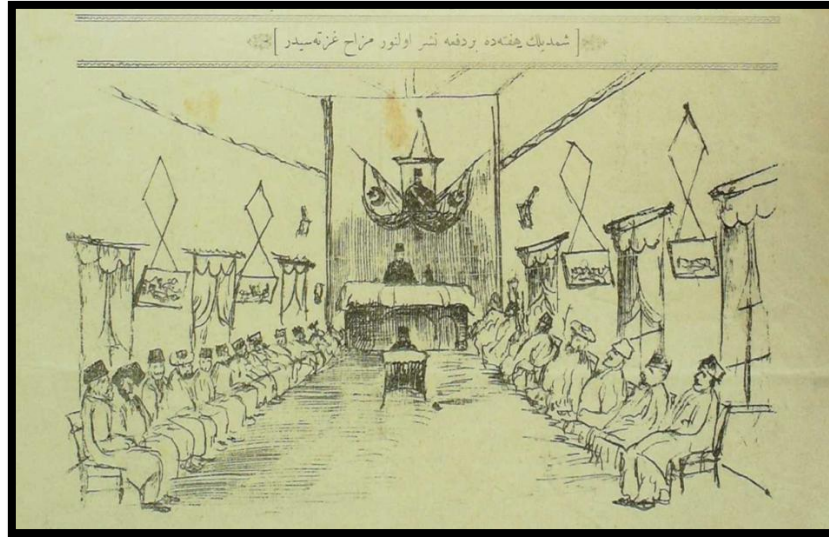
Seyhan dışında Osmanlıca neşredilen gazeteler ve içerikleri kronolojik olarak şu şekildeydi:

- Kethüdazade İbrahim Bey tarafından 1909-1910 yıllarında çıkarılan Adana yerel mizah gazetesi "Çingirak", Seyhan'dan sonra bölgenin çizgi tarihinde karikatürlü bir mizah neşriyatı olarak yerini aldı. 3 Şubat 1909 tarihli 6 numaralı sayısının künyesinde "Şimdilik Haftada Bir Yayınlanır, Mizah Gazetesidir" yazmaktaydı. 6 numaralı sayısında yayınlanan karikatürlere birkaçı şu şekildeydi (Çingirak, 1909):⁷

⁷ Çingirak ve zil (Osmanlıca yazının Türkçesi) Seyhan nehri, çingirak ve zil arasında atışma izleri var. Taş köprü ve Seyhan nehri kenarı.

Görsel-4: Çingirak Gazetesi, No:6, 3 Şubat 1909, s.1.

Görsel-4: Çingirak Gazetesi, No:6, 3 Şubat 1909, s.1⁸

Karikatür yapma tekniğiyle çizilen bu karikatürlerde oluşturulan tual üzerinde anlatılmak istenen fikirler yazılı olarak ya resmin altına ya da üstüne işlenmekteydi. Böylelikle aktarılmak istenen mesaj konusunda net düşünceler okuyuculara aktarılması sağlanıyordu.

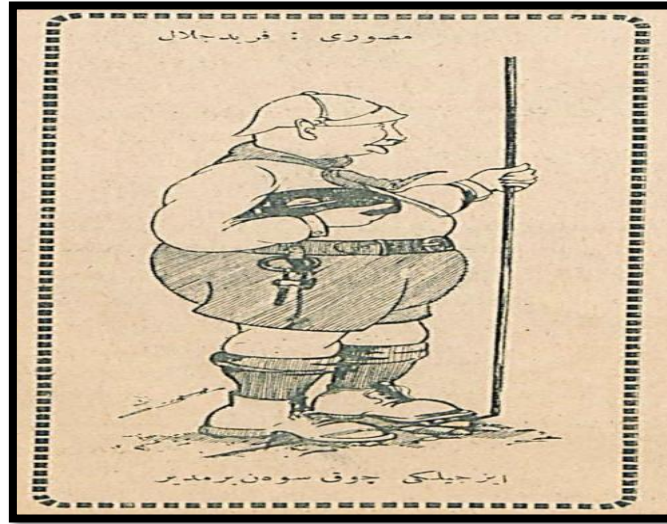
- Milli Mücadele döneminde yayımlanan Adana Postası genel olarak çizgiye pek yer vermese de köşe çizgilerinin yer aldığı bölüm ayraçları şeklinde süslemeleri vardı. Nadir de olsa Adana Postasında yer alan köşebent şu şekildeydi:

⁸ Üst metin çevirisi: "Takviyeli bir muhasebe-Babil? Uykuda."

Görsel-5: Adana Postası, No: 124, 22 Mayıs 1921, s.2.

- Altın Yurd Gazetesi Ferîd Celâl (Güven) tarafından 1923 yılında çıkarılan bir gazeteydi. Çizgiye fazla yer vermese de bazı çizimleri alt tarafta açıklamalı şekilde el çizimleriyle oluşturulmuştu. Gazetenin sahibi Ferîd Celâl tarafından karikatüristik çizimlerine de yer verilmişti. Bir bakıma “müsavviri”⁹ yani çizgiye “şekil ve özellik vereni” bizzat kendisidir. Çizgilerin taba geçirilmesiyle birlikte neşriyat farklı bir özellik kazanmıştır. Söz konusu gazete de yer alan görsellerden biri şu şekildeydi:

Görsel-6: Altın Yurd Gazetesi, No: 1, 15 Mayıs 1923, s. 12.

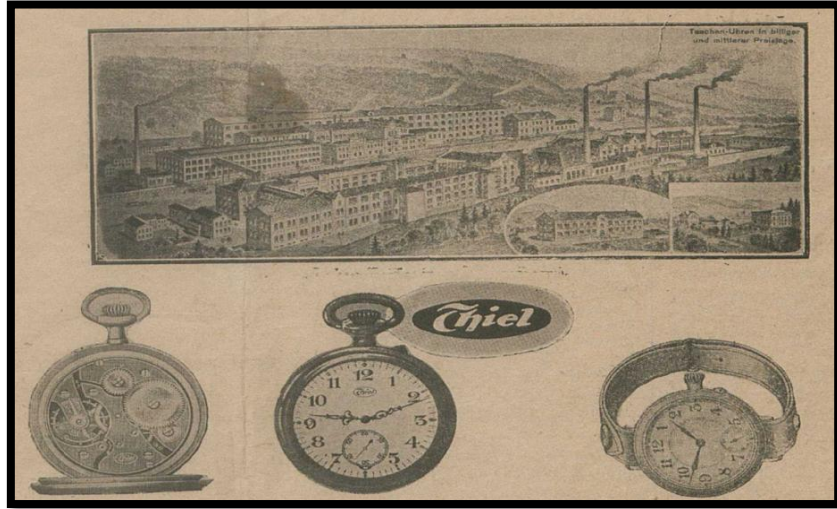
- 4 Ocak 1924 tarihinden itibaren yayınlanan Halk gazetesi Osmanlıca olarak çıkarıldı. İlk nüshası elimizde olmamasından dolayı künyesine ulaşılamamıştır. Adı geçen bu gazetenin çoğu bölümü yazılı olmasına rağmen 26 Ocak 1924 tarihinde yayınlanan 4. sayısının 2. sayfasında “halk ozanı” çizimi bulunmaktadır. Bu çizimin görseli şu şekildeydi:

⁹ Kısaca anlamı şu şekildedir: “Bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, onu kesmek, bir şeye yönelmek.”

Görsel-7: Halk Gazetesi, No: 4, 26 Ocak 1924, s. 2.

- Adana kentinin en uzun soluklu gazetelerinden biri olan “Türk Sözü” Osmanlıca yayına başlayıp harf inkılabından sonra yayın hayatına Latin harfli devam etti. Ferîd Celâl tarafından yayınlanan bu neşriyat içerisinde bazı çizimler mevcuttu. Araştırmamızda öncelikle Osmanlıca basımlı nüshalarıyla ilgili çizgi değerlendirmelerine yer verildi. 282. sayısında bazı reklam çizimleri bulunmaktaydı ve anlaşılacağı üzere dönemin saat çeşitleri matbu şekilde aktarılmıştı. Bu çizimlerden birkaçı şu şekildeydi:

Görsel-8: Türk Sözü Gazetesi, No: 282, 16 Şubat 1925, s. 4.

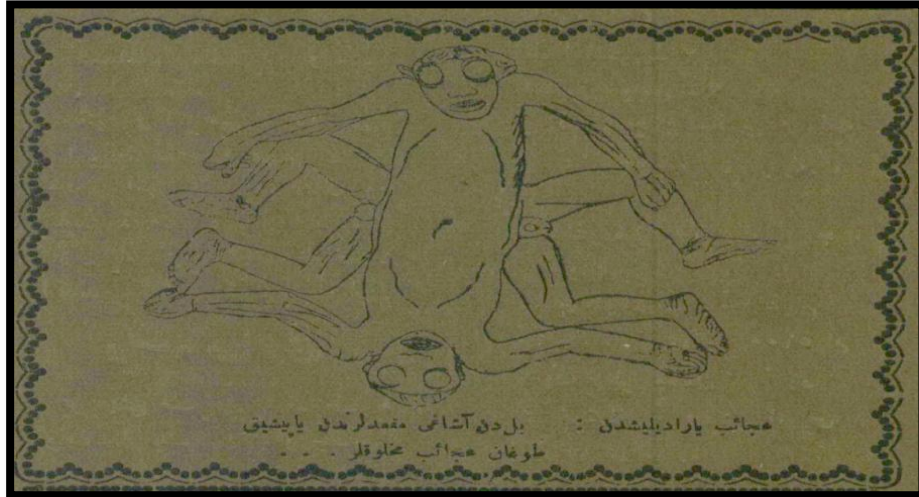

Görsel-9/10: Türk Sözü, No: 393, 26 Mayıs 1925, s. 4.; Türk Sözü, No: 394, 28 Haziran 1925, s. 4.

Görsel-11/12: Türk Sözü Gazetesi, No: 1181, 21 Mayıs 1928, s. 4.

- 1927 yılında Osmanlıca yayınlanan “Doktor Sesi” isimli gazete “aylık sıhhi” neşriyat olarak yayın hayatına başladı. 6. sayısından sonra da harf inkılabı nedeniyle Latin harfleriyle yayın hayatına devam etti. Tıptaki gelişmelere yer veren bu gazete Adana halkına hizmet sundu. 1 Ocak 1927 tarihinden itibaren yayınlanan gazetenin 2.sayısında yer alan bir çizim şu şekildeydi:

Görsel-13: Doktor Sesi Gazetesi, No: 2, 1 Şubat 1927, s. 1.¹⁰

Aynı nüshanın diğer sayfalarında tıp dünyasında anormal doğan çocukların basit çizimleri yer almaktaydı. 2. sayısında “Maymun şeklinde doğan çocuk” ve “elsiz-bacaksız doğan çocuk”; 3. sayısında “vücutlarından değişik şekilde yapışık çocuklar”, “kafasız çocuk”; 5. sayısında “bebek

¹⁰ Alt metin çevirisi: “Acayip yaratılıştan: Belden aşağı makatların yapışık doğan acayip mahlûklar.”

çamaşır çeşitleri”, “altı parmaklı el” gibi çizimler de mevcuttu. Söz konusu çizimler şu şekildeydi:

Görsel-14/15: Doktor Sesi, No: 2, 1 Şubat 1927, s. 4.; Doktor Sesi, No:2, 1 Şubat 1927, s. 10.

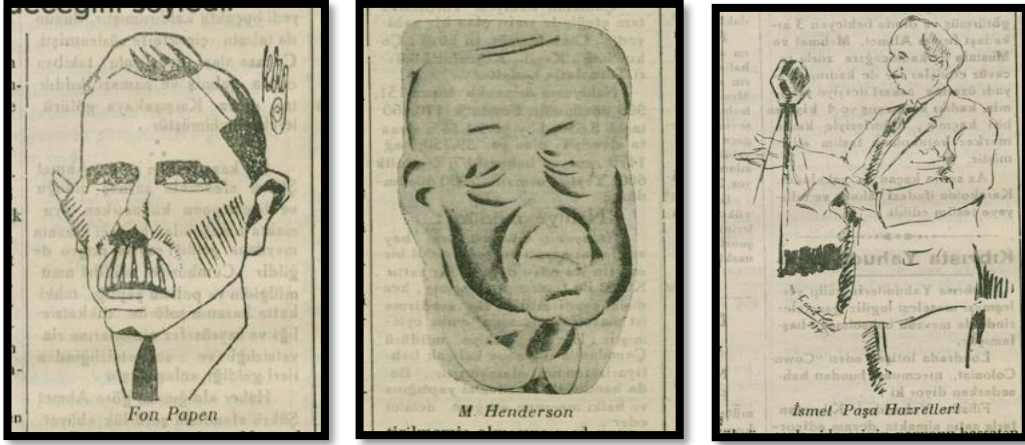

Görsel-16: Doktor Sesi, No: 5, 1 Mayıs 1927, s. 1.

2.Harf Devrimi Sonrasında Çizginin Serüveni

Adana basınında çizginin serüveni ülkede gerçekleşen harf devrimi sonrası farklı bir boyut kazandı. Özellikle Çukurova’da basının gücü bölgede hissedilirken yaşanan değişim gazetelerin satışını dikkate değer şekilde etkiledi. Zira ülkede ulusal haber yapan tüm neşriyat okuyucularını kaybederken yerelde bu durumun daha derin sonuçları görülmekteydi (Nalcioğlu, 2005, s.11-252). Devlet tarafından desteklenen gazeteler yeni döneme hızlıca adapte olmaya çalıştı ve okuyucularına hizmet sunmaya devam etti. Çukurova’da Latin harfli matbu yayımlarda öne çıkan çizgi ve türevlerinin yer aldığı gazeteler şunlardı:

- Adana kentinde politik yayın yapan “Türk Sözü” gazetesi 1924 yılında başlayan serüvenine 1928 Harf Devrimi sonrası devam etti ve uzun yıllar bölgenin belleği oldu. Ferîd Celâl dışında kardeşleri Nevzad Güven ve Coşun Güven’inde aralarında yer aldığı yazar ekibiyle Türk Sözü, Cumhuriyet inkılaplarının prensiplerini benimseyen yönde içerikleri bulunmaktaydı. Türk Sözü’nde yer alan çizgilere baktığımızda çok çeşitli bölümlerin yer aldığı görülürken reklam, karikatür, politik portreler, tematik çizimler gibi örneklemeler de mevcuttu. Türk Sözü’nde öne çıkan politik çizimlerin bazı örnekleri şu şekildeydi (Türk Sözü, 1934):

Görsel-17/18/19: Türk Sözü, No: 2986, 6 Ağustos 1934, s. 1.

Karikatür yapma tekniği o dönemde sadece komik çizimlerin açıklamaları dışında oluşturulan politik çizimlerde de geçerliydi. Çizilen görselin altına isim ve konuyla ilgili bilgiler sunulmaktaydı. Örneğin Fon Papan çiziminin üstüne kısmî içerikli "Hitlerin müteveffa Mareşalin eserini takip edeceğini belirtti." Bir başka örnek vermek gerekirse M. Henderson çiziminin altına ise "Umumi Harbin 20. yılı münasebetiyle beyanatta bulundular." Gazetelerin bu tür bir yaklaşımı gütmelerinin sebebi sadece çizimin konuyu okuyuculara aktaramamasıydı. Yazıyla desteklenen çizimler olayı daha belirgin şekilde anlamlandırılmaktaydı.

Türk Sözünde yer alan çizimler içerisinde komik karikatürler bulunmaktaydı. Harf Devrimi sonrasında yayınlanan ilk karikatür "Vahşi Hayvan Terbiyecisi" olarak 3443. sayısında yer aldı. Çizimlerin kime ait olduğu belli olmasa da çerçevesi-sıralı bir anlatım tekniği vardı. Bir başka deyişle her bir çizim diğeriyle bağlantılı bir aktarıma sahipti. Özellikle komik görsellerin okuyucuya aktarılmasında kullanılan bu çizgi tekniği 1930'lu yıllarından ikinci yarısından itibaren görülmeye başladı. Bir bakıma bu örneğin ilk örneklerindendi:

Görsel-20: Türk Sözü, No:3443, 2 Şubat 1936, s. 1.

Türk Sözü o dönemde fotoğraf dışında çizimlere yer veren bir basın organı olarak bölgede her türden haber, bilgi, kültürel olaylarını aktaran bir yapıya sahipti. Çizimleri net şekilde belli olan görsellerin elle oluşturulup servis edilmesi bu gazetenin o dönemde okuma bilmeyen veya az bilen okuyucularına ulaşmak adına bir bakıma farklı bir yönünü de ortaya çıkarıyordu. CHP prensiplerini benimsemesi ve Atatürkçü yapısı söz konusu yayının her sayısında görülmüyordu. Özellikle 3365. sayısında yer alan görsel bir yandan çizim teknikleri konusunda bilgi verirken bir yandan da yayın

politikasının izlerini taşıyordu. Ayrıca bu sayısı Atatürk'ün hâlâ hayatta olduğu dönemde faaliyette olması da ayrı bir anlam ifade etmekteydi. Görsel incelendiğinde dönemin Türkiye'sinin 1929 ekonomik buhranından sonra devletçi ekonomik kalkınma örneğini açık bir şekilde gösteriyordu. İkonik anlatım olarak CHP'nin politik imgesi olan güçlü bir Türk insanı elinde altı oku, millileştirilen demiryolları, tüten fabrikaları, tarım ve hayvancılıktaki üretimi göze çarpıyordu. "Kurt" çiziminin yer alması da Türk tarihine bir atıf olgusunu ve Türklük bilincini okuyuculara vermektedir. Görselde karartılmış şekilde üç adet "uçak" çiziminin yer alması da ülkenin havadaki hedeflerine yönelikti. Türk Sözü'nün 3365. sayısında yer alan görsel şu şekildeydi (Türk Sözü, 1935):

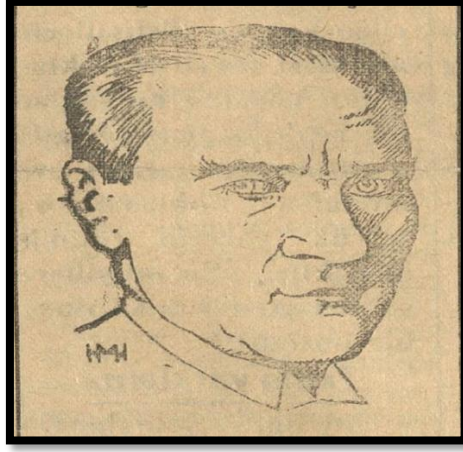
Görsel-21: Türk Sözü, No: 3365, 29 Ekim 1935, s. 1.

- Mütareke döneminde yayın hayatına başlayan¹¹ sonrasında işgal kuvvetleri tarafından kapatılan "Yeni Adana", millî mücadele yanlısı yazı içerikli haberleriyle öne çıkan ve Osmanlıca basılan bir gazeteydi. Sahibi ve baş yazarı Ahmet Remzi Yüreğir'in çabalarıyla millî mücadele döneminin Kilikya'da adeta propaganda faaliyetlerini çekinmeden yürüten Yeni Adana, I.-II. İnönü Muharebeleri ve Sakarya Savaşı'nı halka duyurmayı başarmıştı. Ek olarak Yüreğir, bu dönemde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından "Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurmakla görevlendirilmiş, bu nedenle Niğde bölgesinde gizlenmesi gerekmiş, gazetesini de Pozantı'da basmak zorunda kalmıştı. 1921 yılında tekrar Adana kentinde basılmaya başlayan Yeni Adana, Latin harflerine geçiş sonrası zorluk yaşasa da ayakta kalmayı başarmıştır (Değirmenci, 2009; Nalcıoğlu, 2005; Girgin, 2009; Erkal, 2019).

Yeni Adana'nın Latin harfli basım serüveninde çizgiden ziyade yazıya ağırlık veren bir yapısı bulunmaktaydı. Gazetenin kalıp çizgiler, karikatürler, reklamlar gibi bazı çizimlerde belirli bir döngüsü bulunmaktaydı. Bazı sayılarında fotoğraf kullansa da Yeni Adana çizgiyi geri plana alan örüntüsüyle dikkat çekmekteydi. 1930'ların ikinci yarısından sonra çizgisel reklam ve karalamalara yer verse de bu denli azlığın sebebi bir çizirinin/karikatüristinin olmayışındır. 14 Aralık (Son Kanun) 1935 tarihli 3817 sayılı nüshasında yer alan politik haberde Atatürk çizimine nadir de olsa şu şekilde yer vermişti (Yeni Adana, No: 3817):¹²

¹¹ İlk sayısını 25 İlk Kanun 1334 (25 Aralık 1918) tarihinde çıkarmıştır.

¹² "İtalya Büyükelçisi Çankaya'yı ziyaret etti" başlıklı haber.

Görsel-22: Yeni Adana, No: 3817, 14 Aralık 1935.

Yeni Adana görseli pek öne almayan yayım politikasının yanında kalıp reklam baskıları kullanılmaktaydı. Kalıp görseller genellikle nüshaların son sayfasında ağırlıklı reklamların olduğu bölümde yer almaktaydı. Görselli reklamların çok az şekilde paylaşıldığı gazetede 1935 yılına genel olarak tekrarlanan iki tip ürün şunlardan ibaretti:

Görsel-23/24: Yeni Adana, No: 3838, 25 Aralık 1935.

- 1944 yılında yayınlanmaya başlayan Tarsus kent gazetelerinden "GüleK"¹³ 186. sayısından itibaren fotoğraf dışında elle oluşturulan ve renkli çizgiye önem veren bir yayım politikasına geçiş yaptı. İlk çizimlerinde siyah-beyaz gazete yazıları üzerine kırmızı baskı kullanıldı. 5 Ocak 1946 tarihinde yayınlanan nüshada "Çukurova Kurtuluş Günü" törenlerine atıf yaptı. Günün anlam ve önemine binaen yazılar üzerinde oldukça basit bir teknikle şu çizim kırmızı renkte eklenmişti:

¹³ Gülek, orta Anadolu'yu Akdeniz bölgesine bağlayan ve Orta Toros dağları üzerinde yer alan geçit.

Görsel-25: Gülek, No: 186, 5 Ocak 1946, s.1

Bölgenin düşman işgalinden kurtuluşu üzerine düzenlenen gazetede mütareke dönemi ve sonrasında halkın yabancı birliklere karşı direnişi dolaylı yönden aktarılmaya çalışılmaktaydı. Çizeri belli olmayan bölüm halkın duygu ve düşüncelerine yönelik konuyu verirken resmin üzerine yazılan şiirle anlam bütünlüğü sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna benzer teknik yine 294. sayıda yapıldı ve kırmızı baskı desen "Cumhuriyet Bayramı" kutlama törenlerine yönelik görsel kullanıldı. Devletin banisi Atatürk ve ikinci cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yer verilen görselde atlı Türk süvari birlikleri vardı. Söz konusu görsel şu şekildeydi:

Görsel-26: Gülek, No: 294, 29 Ekim 1946, s.1.

Gülek'te bölgenin karikatüristi Mehmet Bal, 350. sayısından itibaren çizimlerini yayınlamaya başladı. Genel örüntü olarak gazetesinin ilk sayfasının sağ alt köşesinde karikatür yapma tekniği kullanarak bazı görsellerini yayınladı. İlk çizimleri iç ve dış politikadaki gelişmeler hakkındaydı. Siyah-beyaz renkte bazen tek bazen iki kare-dikdörtgen kutuların içerisinde gündemle alakalı konuları işliyordu. Mehmet Bal'ın çizimleri dönemine göre hayli gelişmiş ve göze hoş gelen yöntemlerle okuyuculara aktarılıyordu. Bal, Gülek gazetesinde "Rusların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki halini" anlatan ilk karikatürü şu şekildeydi:

Görsel-27: Gülek, No: 350, 15 Mayıs 1947, s.1.

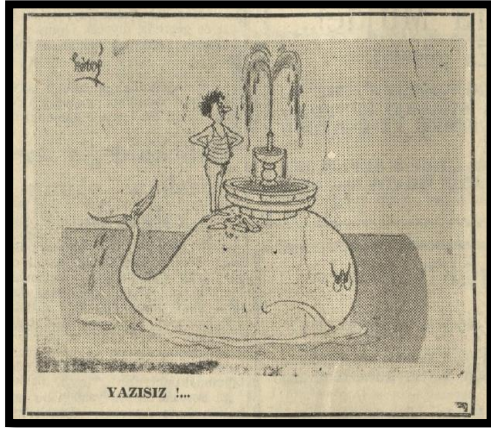
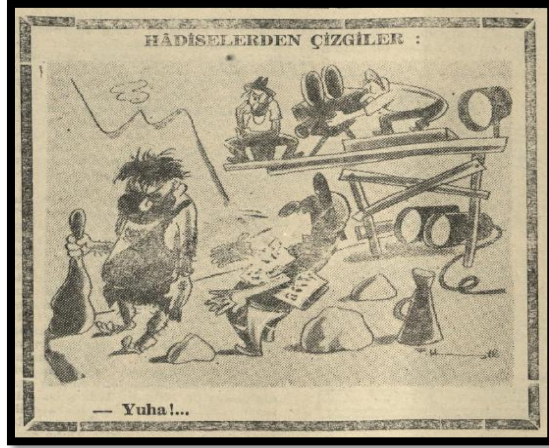
Politika dışında Gülek'in çizgilerine baktığımızda yaklaşık 3-4 yıl boyunca Bal'ın toplumun farklı konularında karikatür ve çizimleri bulunmaktaydı. Gazetenin ilk sayfasında yer alan çizimlerde Bal tarafından açlık, yokluk, fakirlik, sosyal eşitsizlik, hayat pahalılığı, yerel karakterler, örf-adetler, CHP-Demokrat Parti (DP) çekişmeleri, kadın-erkek ilişkileri gibi birçok konu işleniyordu. Görseller dikkatle incelendiğinde tipllemelerde benzerlik vardı. Örneğin politikacılar uyanık bir vatandaş tiplemesiyle hep aynı çizgilerle çizilmekteydi. Ya da zengin kadın, yaşlı teyze, akıl veren tiplerde benzerlik dikkat çekmekteydi. Bal'a ait farklı çizimlerden örneklerden bazıları şu şekildeydi:

Görsel-28/29/30/31: Gülek, 27 Mayıs 1947, s.1; No: 353; 27 Eylül 1947, s.1; No: 396; 8 Ocak 1948, s.1; No: 432, s.1; 1 Ocak 1949, No: 566, s.1.

- Adana basınında 15 Ağustos 1940 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan "Bugün" gazetesi görsellere ağırlık veren bir mecmua olsa da çizgilere az yer veren bir politikaya sahipti. Özellikle

fotoğrafları kullanmayı tercih eden bir yapısı bulunduğundan çizgiler ve karikatürler geri planda¹⁴ kalıyordu. Karikatüristin belli olmadığı çizimlerde farklı konularda paylaşımlar yapılmaktaydı. Adı geçen gazetenin çeşitli sayılarındaki çizimlerden bazıları şunlardı:¹⁵

Görsel-32/33/34/35: Bugün, 7 Temmuz 1953, No: 3684, s.1; 8 Temmuz 1953, No:3685, s.1; 4 Ağustos 1953, No: 3688, s.1; 5 Ağustos 1954, No: 3857, s.1.

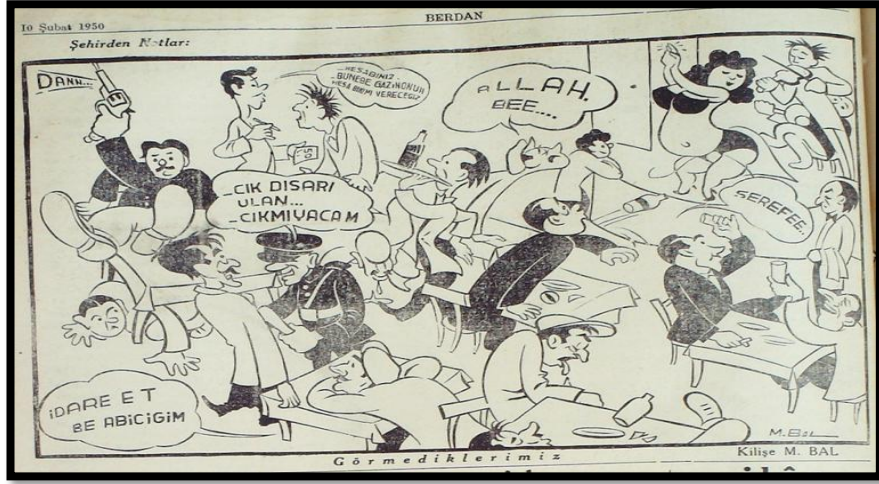
Çizimlerden anlaşılacağı üzere konuşma balonu yerine alt kısımda yazılar görülmektedir. Bununla beraber karikatür yapma tekniği dışında yazısız anlatımlara da yer verilmektedir. “-Yazısız!...” şeklinde verilen karikatür bu teknikteki evrilmeyi gözler önüne sermektedir. Hayvan çizimleri üzerinden komik karikatürler paylaşan Gülek, millî günlerin anma veya kutlama törenlerinde de renkli çizimleri yayınlıyordu.

- Çukurova Tarsus kentinde yayımlanan “Berdan Gazetesi” çoğu sayısında çizgi kullanan basın unsurlarından biriydi. Birkaç reklam çizimi dışında sık şekilde karikatür yayınladı. Kısa süreli yayım hayatı olan gazete çok geçmeden okuyucularla buluşmaya son verdi. Nadir reklam öğelerini de dönemin karikatüristlerinden Mehmet Bal çizmişti. Çizgi tekniklerin geliştiği ve çoklu anlatım kullandığı “Şehirden Notlar” karikatürü şu şekildeydi (Berdan, 1950):¹⁶

¹⁴ 1961 yılına kadar yayınlanan Gülek’te 1953-1954 yılı dışında fazla çizgi kullanmadı.

¹⁵ Bugün, 7 Temmuz 1953, No: 3684; 8 Temmuz 1953, No:3685; 4 Ağustos 1953, No: 3688; 5 Ağustos 1954, No: 3857.

¹⁶ “Şehirden Notlar”, Berdan, No: 31, 10 Ocak 1950.

Görsel-36: Berdan, No: 31, 10 Şubat 1950, s.1.

Bu karikatürün dışında Bal, kişi portreleri de çizmiştir. Aslında Mehmet Bal Gülek gazetesindeki çizimlerine bir anlamda devam ediyordu. Benzer çizim teknikleri kullanarak yine bir Tarsus gazetesinde demokratikleşme dönemi olarak adlandırılan süreçte yerel karakterler, tarım, sinema, uluslararası ilişkiler, politika, ticaret gibi birçok konuda çizim yapmaktaydı. Bal, Berdan'da ana sayfadan şu çizimleri okuyucularla paylaşmaktaydı:

Görsel-37/38/39/40: Berdan, No: 7, 15 Ağustos 1949, s.1; No: 10, 5 Eylül 1949, s.1; No: 34, 3 Mart 1950, s.1; No: 38, 31 Mart 1950, s.1.

- Adana kentinin tarım bakımından zengin ilçesi olan Ceyhan'da "Millet yoludur, hak yoludur, tuttuğumuz yol, Ey hak yaşa, Ey millet yaşa" mottosuyla yayınlanan politik "Yeni Ses" gazetesi çizgilere yerel karikatüristlerin reklam argümanlarıyla yer vermektedir. Yerel çizeri Orhan Ura farklı bir teknikle reklamları uyarladı. Özellikle 138. nüshasında karikatür ile reklamı birleştirmişti. Ura, reklamlara kendi tarzını yansıtmaktan geri çekinmiyordu. Uluslararası reklamlara kendi figürlerini ekleyen Ura, bu noktada yerel reklamcılığa yeni bir ses de getirmektedir. Söz konusu reklamlar şu şekildeydi:

Görsel-41/42/43: Yeni Ses, No: 138, 10 Ağustos 1951, s. 4; No: 142, 12 Ekim 1951, s. 4; No: 191, 28 Aralık 1951, s. 4.

Reklamlarda görüleceği üzere Ceyhan caddelerinde bir radyo üreticisinin sattığı ürünler halka neşe kaynağı olduğunu aktaran bir görsel çizimi bulunmaktaydı. Diğer basma kalıp radyo reklamına bakıldığında bir yer küre üzerinde cami ve kale öğeleri¹⁷ eklenerek içerik oluşturma tekniği (reklam yapma tekniği) kullanılmaktaydı. Zira modern çizimin yanında Çukurova vatandaşı eklenerek bir anlatım yapılmaya çalışıldığı görülüyor. Bisiklet reklamında ise dayanıklılığı öne çıkaran gece gündüz durmadan sürülen bir ulaşım aracı anlatılmak istenmiş olduğu anlaşılmaktaydı. Görüleceği üzere Yeni Ses farklı tip reklam içeriği yapma tekniğiyle yayın politikası izlemekteydi.

- Ceyhan'da 1952 yılında yayınlanan siyasi, mizahi, fikri ve sanat künyeli "Kendi Kendimize"¹⁸ kısa süreli yayım hayatı olsa da çizgilere oldukça sık yer veren bir politikası vardı. Yerel çizimlerini "Rüşti Çifçi" isimli çizer yaparken buna karşın reklam çizimleri oldukça profesyoneldi.¹⁹ Çifçi'in ilk sayısının ilk sayfasında Ceyhan sokaklarını baz alarak kırmızı renkli çizimi ve diğer çizimler şu şekildeydi:

¹⁷ Dünyaya açılan pencereniz düşüncesi oluşturulmak isteniyor.

¹⁸ İmtiyaz sahipleri İbrahim Atayufuk ve Orhan Yiğitalp'ti.

¹⁹ Yüksek ihtimal hazır reklamlar kullanılmaktaydı.

Görsel-44/45/46: Kendi Kendimize, No:3, 27 Şubat 1952, s.1; No:3, 5 Mart 1952, s.4; No:2, 20 Şubat 1952, s.4.

- Yine Adana kentinde 1953 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan “Kaynana” gazetesi Çukurova yerel özellikleri taşıyan bir konseptle çizgilere yer veren bir gazeteydi.²⁰ Zira bu Çukurova basını reklam, karikatür, köşe bantları olarak kendi figürlerini ortaya çıkaran bir formatta hareket etmekteydi. İkinci döneminde kısa süreli basın serüveni olan Kaynana’da yerel özellikler fazlaca bulunmaktaydı. Mizahi öğelere sıkça yer veren Kaynana’da yer alan bazı çizimler şunlardı:

Görsel-47/48/49: Kaynana, No: 142, Şubat 1953, s.1; No: 152, 27 Nisan 1953, s.1; No: 144, 23 Şubat 1953 s.1.

- Adana’nın uzun soluklu mecmualarından biri olan “Demokrat” genel anlamda yazı ve resim paylaşan örüntüye sahipti. 1944 yılından itibaren yayın hayatına başlayan Demokrat her ne kadar çizimlere pek yer vermese de çizer Nedim Şenel’in millî günlerdeki çizimlerine yer vermektedir. Özellikle 5 Ocak 1955 tarihinde kentin kurtuluşuna yönelik çizimi Adana’nın simgesi, saat kulesi ve ona sarılmış Türk

²⁰ İmtiyaz sahibi Ramazan Yurt idi.

bayrağı çok özel görseli ortaya çıkarıyordu. Ayrıca ilk sayfasında üstten alta yerleştirilen kule altında savaşan Türk sipahisi figürü ile eşleşen çizimi okuyucularla buluşturuyordu. Şenel tarafından çizilen görsel ile yine Demokratta 7 Ocak 1955 tarihinde paylaşılan fotoğraf aslında kentin simgesini ortaya çıkarıyor ve birlikte farklı bir anlam kazanıyordu (Demokrat, No:65030/65031, 1955). İlgili görseller şu şekildeydi:

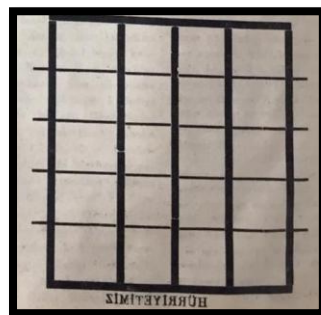

Görsel-50: Demokrat, No: 65030, 5 Ocak 1955.

Görsel-51: Demokrat, No: 65031, 7 Ocak 1955.

- Adana'da yayımlanan diğer bir gazete ise İmtiyaz Sahibi M. Saim Akay tarafından çıkarılan "Vur Abasıza" gazetesi idi. Söz konusu gazete muhalif yapısıyla daha önceden İzmir Valiliği tarafından yasaklanmıştı. Adana'da kısa süren yayım hayatına karşın etkili çizgi öğelerine sahip bir yayındı. Özellikle baş yazarı "çulsuz" takma adını kullanıyordu. Fazla isim kullanmadan mahlaslı şekilde oluşturulan içerikler Adana ve Çukurova bölgesinin çizim öğelerinden tamamen farklıydı. Bir karikatüristi vardı ve hakkında fazla bilgisi olmayan bu çizer bir görselde "Ahmet" ismini yazmıştı. Çizim ve karikatür örneklerinden birkaçı şu şekildeydi (Vur Abasıza, No:21/23/24/25 1956):

Görsel-52/53/54/55/56/57: Vur Abasıza, No:21, 20 Mart 1956, s.1; No:23, 11 Nisan 1956, s.1; No:24, 20 Mayıs 1956, s.1; No:25, 20 Haziran 1956, s.1-4.

Görülebileceği üzere Çukurova bölgesi dışından gelen etkilerle çizimin diğerlerinden farklı olduğu hemen göze çarpıyordu. Çizimlerinde mecazi anlatım yapan Vur Abasıza "Bitmeyen Vals" çiziminde modern teknikler kullanmıştı. Politik karikatür ağırlıklı çizimlerinde ise zengin-fakir, güçlü-nüfuz sahibi olmayan, belediye hizmetleri alamayan vatandaşlar, kamu görevlilerinin uyguladığı yasakları tiye alan yaklaşımları mevcuttu.

Sonuç

Çukurova verimli tarım arazilerin bulunduğu bir delta ovasının ortasında doğu-batı, güney-kuzey geçiş yollarının kesiştiği yerde kurulmuştur. Göçün sık bir şekilde görüldüğü bir yer kozmopolit bir yapıya sahiptir. Farklı kültür öğelerinin bir araya geldiği bu kentte Osmanlıca tabedilen Seyhan gazetesinden başlayarak yerel basın güçlü bir ses olarak halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Tabii bu süreç esnasında birçok farklı haberin yanında çizimler, karikatürler, reklamlar, duyurular, bilgilendirmeler bir gelişim süreci göstermiştir. İlk gazete bölüm ayracı çizgisinden başlayarak karikatür yapma tekniğine kadar çeşitli içerikler sunulmuştur. İşte bu süreç bu incelemede 1831-1960 yılları arasında ortaya çıkarılmıştır.

İncelemeden anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı, Birinci Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Harf Devrimi, İkinci Dünya Savaşı ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratikleşme dönemi ile soğuk savaşın ilk yıllarında Çukurova basınında çizimin serüveni dikkate değer bir yenileşme göstermiştir. Bazı gazetelerin çizerleri belli olmasa da bu çalışmada 5 farklı çizerin ürettiği yerel içerikler ortaya çıkarılmıştır. Genel anlamda bilinen Nedim Şenel ve Mehmet Bal dışında Rüştü Çifçi, Orhan Ura ve Ahmet? isimli çizerler literatüre tanıtılmıştır. Söz konusu bu çizerler karikatür, bayram anma ve kutlama günleri özel ilk sayfa pozları, reklam, karikatür reklam, sayfa veya bölüm geçiş çizgileriyle okuyuculara renkli içerikler üretmişlerdir.

1831 yılından yayımlanan Seyhan gazetesinden sonra yerel mizah gazetesi Çingirak çizgileri ve karikatürleri öne çıkaran bir politika gütmüştür. Yalnız Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı ardından Latin harflerine geçiş yazılı basın kültürünü geçici olarak yavaşlatsa da yeni Türk devleti tarafından yapılan ıslahatlar ve destekler sonrası yerel gazeteciliğin gelişmesi sağlanmıştır. Özellikle çok partili yaşama geçiş evresinde Çukurova yerel basınında gazetelerin sayısında önemli artışlar görüldü. Ulusal-uluslararası politik çekişmeler, geçim sıkıntısı, belediye hizmetlerinin aksaması, toprak sahipleri ile toprak işçileri arasında yaşanan emek mücadeleleri, önemli günlerin anma ve kutlama programları, kadın-erkek ilişkileri, yerel karakterler gibi birçok konuda çizimler yapan gazeteler kayda değer bir belleği de ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ayraçlar ve reklamların çizgi serüveni içinde değerlendirilme de yerel basının zenginliğini göstermiştir. İşte bu minvalde ortaya çıkarılan çizim öğeleri yerel basına farklı bir pencereden bakmamıza yol açmıştır. Farklı tarzda birçok içeriğin bir araya getirildiği bu çalışma da Çukurova basını farklı şekilde yansıtılmıştır.

Kaynakça

Kitap ve makaleler

- Çelik, Murat, "Gazete Reklamlarında Mizah: Türk Mizah Reklamlarına İlişkin Tarihsel Bir Analiz", (erişim tarihi: 23.03.2025).
- Değirmenci, Gülşan, *Adana Basın Tarihi (1873-2000)*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaşî Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Erkal, Abdi, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel basının Gelişim Süreci", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 2019, doi:DOI: 10.18094/josc.397938.
- Ferit Öngören, Semih Balcıoğlu, *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.
- Girgin, Atilla, *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul: Der Yayınları, 2009.
- Nalcioğlu, Belkıs Ulusoy, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Yerel Basın

- Altın Yurd.
Berdan.
Bugün.
Çingirak.
Demokrat Adana.
Doktorun Sesi.
Gülek.
Halk.
Kasırğa.
Kaynana.
Kendi Kendimize.
Keloğlan.
Seyhan (Arap harfli).
Seyhan (Latin harfli).
Türk Sözü.
Vur Abasıza.
Yeni Adana.
Yeni Mersin.
Yeni Ses.